

Miksi Sigmund Freud on yhä ajankohtainen?

Jo heti Sigmund Freudista lähtien ovat kirjallisuus, draama, kuvataiteet ja uskonto olleet psykoanalyttikkojen mielenkiinnon kohteina. Mielenkiinto psykologiaa kohtaan voi nousta tarpeesta selittää historiallista ilmiötä. Raamatun tutkijat kysyy, miksi Jeesuksen seuraajat ja Q-ryhmä mielistyivät köyhyyteen silloisessa maailmassa, jota värjäsivät joukkomurhat ja levottomuudet. Pyrkimyksenä on soveltaa systemaattisesti käyttäytymistieteellisiä teorioita dokumenttipohjaiseen tutkimukseen.¹ Psykoanalyttinen viitekehys on tunnetuin tumankaltaisia kysymyksiä esittävistä käyttäytymisteoreettisista teorioista historian ja kirjallisuuden tutkimuksen piirissä.

1. Sigmund Freud

Hoitaessaan hermoston orgaanisia sairauksia, aivofysiologiaa ja kokaiinin hermostovaikutuksia itävaltalais-juutalainen Sigmund Freud (1856–1939) havaitsi potilaidensa emotionaaliset yhteydet tiedostamattomiin psykologisiin voimiin.² Ihmiset toimivat tavalla, joka oli omiaan tuottamaan heille vaikeuksia: ihminen ei tajunnut juuri mitään siitä, mitä hänen omassa mielessään liikkui. Havaintoa pohtiessaan hän tutustui Jean Martin Charcotin hysteriahoitoon ja Josef Breverin hypnoosiin. Vuonna 1894 Sigmund Freudin isä kuoli. Tällä menetyksellä oli merkittävä vaikutus tutkijan työskentelyyn. Saksalaisen *Geisteswissenschaft*-tradition mukaisesti hän ryhtyi vertailemaan havaintojaan, kuvaili kokemuksiaan ja yritti ymmärtää ihmisen tajuntaa.³

Freud on ajankohtainen Jeesus-tutkimukselle ja Q-evankeliumin psykohistorialliselle tarkastelulle, koska hän

- selvitti psykoseksuaalista kehitystä, ahdistusta ja defensessejä,
- kuvasi uskontoa osana kulttuuria ja sosiaalista kansakäymistä,
- arvioi rakkauden käskyn ja torjutun vihan suhdetta,
- kuvasi tuomari Schreberin kokemaa psykoosia.

I. Freud esitti käsityksensä psykoseksuaalisen kehityksen oidipaalisvaiheesta (noin 4-vuotiaana), joka laukaisi ideaaliminän, *superegon*, kehittymisen. Superegon myötä lapsi alkaisi omaksua yhteisössä vallitsevia moraalia, normeja ja kulttuurisia asenteita, joiden välittämisessä olisi ratkaiseva saman sukupuolinen vanhempi. Monet Freudin teorioista ja tulkinnoista vanhentuivat tiedeyhteisöissä pääsääntöisesti jo Freudin omana aikana. Näitä olivat pikku-Hansin väitetty halu seksuaalisesta kanssakäymisestä äitinsä kanssa ja siitä syntynyt isän pelko; Larmarckin omaksutut käsitykset, että hankitut ominaisuudet periytyisivät ja selittävät kollektiivista mielensisältöä; spekulatiiviset biogeneettiset teorit; Oidipus ja Elektra-kompleksit sekä moraalisuuden kehityksen liittäminen

samansukupuoliseen vanhempaan.⁴ Egoon kohdistuisi nyt yhteisön (*superego*) ja biologian (*id*) paineita, toteuttamisen ja impulssien välistä ristiriitaa, mikä vaikuttaisi kaikkeen myöhempään sosiaaliseen vuorovaikutukseen ja itsensä arviointiin. Tiedostamattomat asiat liittyisivät keskeisesti lapsuuden seksuaalisesti värittyneeseen kehitykseen. Freudin strukturaalinen teoria vaikuttaa yhdistelmältä motivaatioteoriasta, kognitiivisesta teoriasta ja sosiaalipsykologisesta teoriasta.⁵ Egon toiminnan kuvausta ei pidetä Freudin vahvuutena.⁶

Freudin mukaan traumaattiset tapahtumat ja voimakkaat vietit eläisivät tiedostamattomassa omaa elämäänsä, ihminen ei hallitsisi omaa sisäistä maailmaansa eikä toimisi nautintoperiaatteen odotusten mukaisesti.⁷ Myös kognitiivisen psykologian edustajat katsovat vakavien todisteiden puhuvan sen puolesta, että niin tiedostamattomat ja kuin tiedostetutkin prosessit ovat tärkeitä.⁸ Toistuvien traumatisoivien kokemusten on uskottu johtavan persoonallisuuden muutoksiin ja riippuvuuden lisääntymiseen.⁹ Sitä vastoin traumatisoiviin kokemuksiin ei välttämättä tai lainkaan liity fantasioita peniksen kastroinnista ja otaksumia tytöistä kastroituina poikina. On mahdollista, että Freud ilmaisi teoriassaan pikemmin omia juutalaisuuteen liittyviä ympärileikkaustraumojaan kuin universaalisti tunnettavaa Oidipus-kompleksia.¹⁰

Freudin mukaan trauman tähden ihmiseen syntyisi ahdistus (*Angst, anxiety*), joka voi olla realistista, moraalista (häpeä ja syyllisyys) tai neuroottista (irrationaalista). Ihminen suojautuu defenssien avulla: hän saattaa kiistää epämieluisan (epämieluisan torjunta; *Verleugnung*), repressiivisesti tukahduttaa (eli siirtää kokemuksen tahallisesti tiedostamattomaan), kieltää askeettisesti tarpeensa, eristää älyllisesti ahdistuksen aiheet, siirtää pyrkimykset toiseen kohteeseen, kääntää itseensä tunteet, siirtää projektiivisesti tunteet toiseen, antautua epäitsekkäästi, kääntää reaktionmuodostuksessa vastakohtaksi tunteet, siirtää introjektiivisesti toisen persoonallisuuspiirteet itseensä, palautua regressiivisesti aikaisempaan kehitysvaiheeseen tai purkaa sublimatiivisesti viettienergian toisen kohteen avulla.¹¹ Freudin teoria ei kykene ennustamaan etukäteen, mitä puolustusjärjestelmää kukin yksilökäyttäisi tapauksittain.¹² On myös kyseenalaista, millä tavalla olennaisen ja merkittävän osan tavanomaisen ihmisen elämää voi ymmärtää, jos tutkii sirpalemaista ja vääristynyttä kielellistä aineistoa. Eivätkö pääsääntöisesti rakentavat ja myönteiset seikat ole olleet hallitsevia henkilön omakuvan syntymiselle?¹³ Tällä Jürgen Harbermasin huomauttamalla ongelmalla on välitön seuraus freudilaiseen kirjallisuustutkimukseen: kysymys on siitä, löytyykö kirjoitusvirheistä ja saumakohdista todella olennainen kirjoittajan persoonallisuudesta ja lapsuuden dynaamista voimista.

II. Itävallan naapurissa Turkissa oli tapahtunut vallankumous, jossa valtavan haaremin omistaja Abdul Hamid II:n oli syösty vallasta. Freud ymmärsi vallankumouksen patriarkaalisen ajattelutapansa valossa Oidipus-myytin kaltaiseksi pojan vihaksi isää vastaan.¹⁴ Hän päätti laajentaa psykoanalyysia

sosiologian suuntaa selvittääkseen moraalien ja uskonnon alkuperän teoksessaan *Toteemi ja Tabu* (1913). Hän käytti apunaan Sir James Frazerin antropologista aineistoa. Freudin mukaan maailmanuskontojen alkuperä olisi oidipaallinen, eli veljesten halu surmata diktaattorimainen isä, joka oli erottanut heidät äidistä. Veljekset tunsivat kuitenkin syyllisyyttä ja uhrasivat toteemilla eläimen isän sijasta.¹⁵ Freudilaisen myyttiteorian mukaan myytti paljastaisi ihmisen tiedostamattoman kokemuksen ja ajatuksen. Myyttien kautta ilmaistaisiin asioita, joita olisi muuten vaikea käsitellä.

Gustave Le Bonin tutkielma joukkokäyttäytymisestä vaikutti Freudiin, joka katsoi joukkokäyttäytymisen perustuvan tunnevaltaisuuksiin, yksilöiden psykodynamiikkaan, jossa johtaja korvasi vanhempisuhteessa muodostuneen superegon. Johtajasta tulisi sijaissamastumisen kohde. Ryhmän jäsen sisäistäisi johtajansa osaksi psyykeään ja luovuttaisi osan autonomiastaan johtajalle ja häntä seuraavalle joukolle. Luottavaiset jäsenet seuraisivat tunneriippuvuudessa ja henkisen alaikäisyyden tilassa ryhmää. Jäsenet palvoisivat ryhmän sankaria ja toivoisivat palkinnoksi esiintyjän huomiota. Freudin mukaan joukkokäyttäytyminen olisi regressiota yksilökehityksen varhaisvaiheisiin. Ryhmässä vallitsevat voimat olisivat alitajuisia ja irrationaalisia. Erityisesti näiden tunteiden merkitys rakastetun johtajan idealisoinnissa korostuu surutyön aikana.¹⁶ Frazeriin ja Le Boniin rakentuva aineisto ei vastaa nykyaikaisen antropologian vaatimuksia, mutta tämän aineiston avulla Freudin johtamaa teoriaa syyllisyyden käsittelystä myytin avulla ja johtajasta sijaissamastumisen kohteena on käytetty psykohistorian tutkimuksissa.¹⁷

Vuonna 1930 teoksessaan *Ahdistava kulttuurimme* Freud selvitti viettien ja kulttuurin vaatimusten väistämätöntä ristiriitaa.¹⁸ Hän asetti uskonnon laajimpaan mahdolliseen yhteyteen. Tällä tavalla uskonto tuli kaiken tieteellisen tutkimuksen tavoitettavaksi. Freud liittyi Spinozan, Voltaireen, Diderotin, Feuerbachin ja Darwinin perintöön. Freud koki, että kulttuuri oli rakentunut viettien kieltämiselle. Kulttuurissa olisi kyse eroksen ja thanatoksen impulssien ehkäisemisestä. Jokaisella ihmisellä olisi epäsosiaalisia ja kulttuuria tuhoavia pyrkimyksiä. Ihmiset eivät olisi spontaanisti työhaluisia, eivätkä argumentit voisi mitään ihmisten intohimoja vastaan. Seurauksena olisi suurelta osin tiedostamaton pahoinvointi, tyytymättömyys ja onnellisuuden väheneminen. Pahoinvointina ilmenevä sivilisaatiokauden superego olisi analoginen yksilön superegolle.

Freudin mukaan elämä olisi yksilölle vaikeasti kestettävissä. Freudin uskontoteoria on laajennus ja sovellus hänen uni- ja myyttiteorioistaan. Avuttomuus olisi ihmisen yleinen osa. Avuttomuus yhdistäisi uskonnon lapsuuden kokemuksiin. Uskonnon juuret olisivat lapsen pelossa vanhempien voimaa ja valtaa kohtaan, vaikka lapsi myös luotti heidän turvaansa. Uskonnollisten myyttien avulla tämä ihminen käsitelisi itselleen vaikeita asioita. Lapsen tavoin aikuinen antaisi myöten toiveille ja fantasialle. Nämä toiveet olisivat pohjimmiltaan jäänteitä lapsuudesta. Lapsuuden-aikaisilla ja tiedostamattomilla tapahtumilla olisi yhteys mielikuvamaailmaan ja aikuisen ihmisen elämään.

Lapsen haavoittuneisuus ja riippuvuus jatkuisi aikuisuudessa.¹⁹ Freudin peruslähtökohta ei ole kuitenkaan saanut neurobiologista vahvistusta siihen, että unen näkeminen olisi lapsuuden kokemusten muistiin palautusta.²⁰ Voidaan epäillä, onko neurobiologistakaan perustaa palauttaa uskonnon mytologia lapsuuden pelkoihin vanhempien valtaa ja voimaa kohtaan.

Freudin mukaan uskonnolliset käsitykset saivat alkunsa välttämättömyydestä puolustautua luonnon murskaavaa ylivoimaa vastaan. Kun kasvava ihminen havaitsee, ettei hän voi suojautua outoa ylivoimaista voimaa vastaan, hän luo itselleen jumalat, joita hän palvoo, etsii lepyttääkseen ja kutsuu omaksi suojakseen. Ihmisen kaipuu Isään on identtinen tarpeelle suojautua inhimillistä heikkoutta vastaan (SE 21: 5–56). Ihmiset kokivat jumalat niin kuin lapsi fantasiat. Uskonto on illuusio – lapsenomainen toivekuvitelma.²¹ Ihmiset tekivät jumalat isän kuviksi. Illuusioille olisi luonteenomaista, että ne syntyvät ihmisen toiveista. Ne saattavat jopa toteutua. Uskonnolliset illuusiot messiaan tulosta lähenisivät Freudin mukaan harhaluuloja, deluusioita.²² Freud tunnusti uskonnon ihmiskunnan viettien kysyttäjäksi, mutta havaitsi myös, että uskonto oli estänyt monia olemasta onnellisia kulttuurissaan. Kaiken, mikä ei ole omassa vallassa, ihminen kokee uhkaksi. Minuus rakentuisi tällaisessa taistelussa sekä sisäistä että ulkoista vaaraa vastaan. Uskonto olisi yksi ihmisen epätoivoisista, epäonnistuneista keinoista löytää lievitystä kärsimykselleen, kun taas työ olisi vähiten epäonnistunut keino tuossa tehtävässä.²³

Sigmund Freud avasi näkökulman psykoanalyttiselle kulttuuritutkimukselle ja kollektiiviselle psykohistorialle, jotka kiinnittävät huomiota piilotajunnan prosessien tuntemiseksi tunnepitoisiin tai silmiinpistävästi toistuviin ilmauksiin, ruumiillisiin metaforiin ja näennäisen epäloogisiin poikkeamiin asiasta. Freud ei itse asettanut sen enempää biologisia impulsseja kuin kulttuurivaikutustakaan ensisijaiseksi tekijäksi. Sitä vastoin psykoanalyysin ongelmaksi on muodostunut nykyhetken aliarvostus. Nykyhetkessä näkyisivät vain varhaisten tapahtumien heijastukset. Freudin vähäinen kiinnostus ihmisen arkeen on saanut osakseen moitteita. Psykodynaamiset koulukunnat ovat toki muuttuneet varhaislapsuutta ja sisäisyyttä käsittelevistä painotuksista myös sosiaalista ympäristöä tarkkaileviksi.²⁴

III. Freud ymmärsi vihan ja aggression ihmisyyteen kuuluvaksi osaksi. Käsky ”rakastaa lähimmäistä kuin itseään” olisi epärealistinen vaatimus. Jokaista ihmistä rakastava ihminen ei voi rakastaa ketään enää yhtä paljon. Freudin mukaan rakkauskäsky on niin voimakas, että sitä oli tarvittu kipeästi puolustukseksi ihmisen omaa aggressiivisuutta ja julmuutta vastaan. Ihminen ei olisi kuitenkaan todellisuudessa näin lempeä. Ihmisen viettivarustukseen kuuluu vahva annos aggressiivisia taipumuksia.²⁵ Freudin mukaan aggressio ei ole syntynyt yksityisomaisuuden tähden eikä omistuksen poistaminen poistaisi aggressiota. Aggressio on eräs mielihyvän lähteistä. Sitä vastoin

yksityisomaisuuden poistaminen kumpuaa ihmisluonnon harhautuneesta idealisoinnista, katteettomasta illuusiosta.²⁶

IV. Vuonna 1848 syntyneellä Daniel Paul Schreberillä oli hyvin menestynyt isä, Daniel Gottlieb Moritz Schreberin (1808-1861) poika. Isä tuli tunnetuksi Saksan moraalisen kunnan kasvattamisesta: kansasta oli tullut liian pehmeää. Hän teki ristiretkensä masturbaation pahuutta vastaan. Daniel-pojasta kasvoi menestynyt tuomari. Hän pyrki myös valtiopäiville, mutta hävisi sosiaalidemokraattien ehdokkaalle. Tappiota seurasi psyykkinen luhistuminen. Schreber koki harha-aistimuksia. Hän vietti muutaman viikon psykiatrisessa sairaalassa. Joulukuusta 1842 kesäkuuhun 1843 saakka hän oli uudemman kerran hoidossa Leipzigin psykiatrisella klinikalla. Vuonna 1886 Schreber nimitettiin tuomariksi ja vuonna 1893 tuomariksi Saksan korkeimpaan oikeuteen. Uudessa virassaan Schreber kärsi unettomuudesta. Hän yritti myös itsemurhaa. Marraskuussa 1893 hän meni Leipzigin psykiatriselle klinikalle, minkä jälkeen hoito kesti vuoteen 1902. Hoidon aikana hän kirjoitti muistelmateoksensa *Denkwürdigkeiten einer Nervenkranken*. Daniel Paul Schreber kuoli vuonna 1911.

Ystävänsä Fliessin paranoian ymmärtämiseksi Freud päätti tutkia myös Schreberin muistelmateoksen kesällä 1910. Muutoin psykoosin tutkimus jäi Freudilla vähäiseksi.²⁷ Psykoosin hallitseva defensi oli kiistäminen (*Verleugnung*), joka on kuitenkin eri merkityksessä kuin modernissa sanastossa, jossa kiistetään vain asian merkittävyys itselle.²⁸ Schreber oli sovittanut itselleen sankarin roolia paranoidisissa kokemuksissaan. Muistelmissaan hän luonnehti hyvin kaunopuheisesti ja seikkaperäisesti tuntemuksiaan. Yksi Schreberin uudissanoista oli ”sielunmurha”. Tämä sana ilmaisi Schreberin psykoottista kokemusta. Schreberin symptomit olivat leimallisesti uskonnollisia ja kieli teologinen.²⁹ Schreber kehitti teorian maailmankaikkeudesta ja sovitti itselleen messiaan tehtävän, joka olisi edellyttänyt kuitenkin sukupuolen vaihtamista. Jumala olisi määrännyt Schreberin uuteen tehtäväänsä. Hänet olisi kutsuttu vapahtamaan maailma ja palauttamaan maailmalle sen menetetty autuuden tila. Schreberilla oli kuuloharhoja. Hän näki mystisiä näkyjä sekä seurusteli Jumalan ja paholaisen kanssa, ja myös vainoharhat kiduttivat Schreberiä. Freudin mukaan nämä ilmiöt olivat mielettömyydessään viestejä, omalla värityneellä tavalla rationaalisia.

Freud otaksui, että paranoia on psyykkinen sairaus, joka tuo ylittämättömän voimakkaasti esiin päinvastaiseksi kääntyneenä ja projektiona psyykkiset puolustuskeinot. Ristiriidan ydin paranoiassa olisi ollut homoseksuaalinen toivekuvitelma miehen rakastamisesta. Paranoidisuutta kokeva henkilö hahmottaisi maailman uudella tavalla regressoituen narsismiin ja lapsuuden seksuaalisuuden primitiiviseen vaiheeseen. Paranoidinen potilas yritti suojella itseään omituisten fantasioiden avulla, joiden symbolina oli isä. Tämä aiheutti Schreberia vainoavan näyn, että maailman loppu olisi lähellä.

Hän veti rakkautensa pois toisista ihmisistä, projisoi oman sisäisen katastrofinsa ulospäin ja tuli vakuuttuneeksi, että yleismaailmallinen tuomio olisi uhkaamassa.³⁰

1.1. Objektisuhdeteoria

Freudin jälkeen on kuvaa viettiteoriasta täydennetty *objektisuhdeteorialla*. Objektisuhdeteoria viittaa teoreetikoihin, jotka ovat poikenneet enemmän tai vähemmän psykoanalyysin klassisesta traditiosta (Klein, Fairbairn) tai venyttäneet psykoanalyysin rajoja (Mahler, Jacobson, Kernberg). Teorioissa ovat nyt korostuneet havainnot, että lapsella on äiti- ja isäkaipuu, lapsen ego kehittyy hyvän objektikuvan varaan.³¹ Hyvän hoitohenkilön kuva on lapsen mielessä ydin, jonka ympärille ego rakentuu. Häiriöt hoitosuhteessa aiheuttavat ongelmia psyykeen integroitumiskehitykselle. Varhaisen lapsuuden suurta vaikutusta kasvuun ja kehitykseen ei juuri aseteta kyseenalaiseksi. Objektisuhdeteoria selittää lapsuuden avulla myös hyvin seikkaperäisesti aikuisten kommunikaatiota. Esimerkiksi kirjailijat hoitaisivat eräiden uskomusten mukaan äidin rinnan korvikkeen, transitionaaliobjektin, tehtävää.³² Erityisesti objektisuhdeteoria on johtanut sellaisiin ilmauksiin, joita J-P. Roos kutsui myönteisiksi ”vain niin kauan kuin niitä ei tarvitse ottaa vakavasti”.³³

Objektisuhdeteoriassa ei pitäydytä enää Freudin käsitykseen samasukupuolisesta vanhemmasta. Jos äidin todellisuudentaju on heikko ja häilyvä, lapsi joutuu niin tyttönä kuin poikanakin omaksumaan ja sisäistämään alttiuden pitää todellisina sellaisia tuntemuksia ja elämyksiä, jotka äidin psykoottisen tai prepsykoottisen käyttäytymisen vuoksi välittyvät hänen tajuntaansa.³⁴ Paranoidinen tunnelma voi syntyä lapselle silloin, kun äidin mielikuva lapsen tajunnassa muuttuu pahaksi. Myöhemmällä aikuisiällä läheisen rakkauskohteen aiheuttama pettymys tai muu vakava menetys aktualisoi tuon varhaisen paranoidisen tunnelman.³⁵ Havainto on merkittävä historian tutkimukselle, kun otetaan huomioon, että Jeesuksen ajan hautajäännöksistä Israelissa on kaksi kolmasosaa kuolleita lapsia, mikä osoittaa väestön sairauksia ja toimeentulon niukkuutta.³⁶ Lapsuus on kuitenkin kausi, jolloin ihminen on avoin ja muovautuu sosiaalisille vaikutteille. Köyhien äitien depressiivisyys aiheuttaa lapsille psykopatologisen riskin.³⁷ Lapsuuden tärkeiden henkilöiden näkemys ja vanhemmuus ovat peruslähde ihmisen itsearviolle ja vaikuttava tekijä aivojen rakenteelle ja kemialle.³⁸

Freud pyrki palauttamaan aikuisiän mentaaliset ongelmat varhaislapsuuden perhedynamiikkaan, mutta psykoanalyttinen tutkimus on sittemmin kiinnittänyt huomiota myös nuoruuden merkittävyyteen. Psykohistorialliselle selittämislle muodostuu vaikeaksi vallitseva tilanne, jossa on joskus vaikea selittää, onko kyseessä esimerkiksi rajoittunut oidipaalitasen neuroottinen konflikti vai miehisen identiteetin häiriöstä johtuva *selfin* heikkous.³⁹ Aikuisuuden ilmiöitä ei sittenkään voi

selittää riittävästi vain varhaislapsuuden kokemuksilla, keskilapsuuden merkitys neurologisille muutoksille on korostunut uusimmissa tutkimuksissa.⁴⁰ Jos nuorukainen saa kokea isänsä iloitsevan oman miehisyytensä hedelmästä, yliminä sallii projisoida alkuperäiset oidipaaliset toiveet tulevaisuudessa saavutettaviksi: nuorukainen luottaa löytävänsä äidin veroisen naisen aivan niin kuin isäkin kykeni löytämään.⁴¹ Aikuiskulttuurin vallitsevat pelot ja arvostukset sekä nuoren riittämätön sisäinen kasvu näyttävät muovanneen amerikkalaista *Run Away* -kulttuuria: yli miljoona nuorta jättää kotinsa pysyvästi.⁴² Latenssi-ikässä koettu pettymys isään tämän passiivisuuden, avuttomuuden, sairauden, alkoholismin tai avioeron tähden on myös uhka aikuisuudessa ilmenevälle yksilön tunne-elämälle.⁴³

Melanie Kleinin muovaamaa objektisuhdeteoriaa on sovellettu usein psykohistoriallisissa tutkimuksissa yksilöiden ja ryhmien käyttäytymisen arviointiin. Kleinin mukaan objektien sisältö on vaihtelevin painoin kaikille ihmisille sama: hyvät ja pahat rinnat, penikset, vauvat ja yhteenkuuluvat parentaaliset osapuolet. Melanie Klein tutustui 1910-luvulla Freudin teokseen *Über den Traum*. Klein korostaa mielellään Freudin ymmärtäneen, että aikuisen persoonallisuuden ymmärtäminen edellyttää menneisyyden, lapsuuden ja alitajunnan tutkimista. Sisäisten fantasianomaisten perussuhteiden mielikuvat aktivoituivat myöhemmässä elämässä tärkeissä ihmissuhteissa.⁴⁴ ”Fantasia on viettien psyykinen edustaja, mentaalinen ilmaus. – – Fantasiassa vietti saa sopivan kohteen avulla tyydyksen”, kirjoitti Klein.⁴⁵

Vuonna 1920 Klein tutustui Karl Abrahamiin. Vaikka Kleinia ei varauksettomasti liitetä traditionaaliseen psykoanalyysiin,⁴⁶ hän itse ja hänen kannattajansa korostavat mieluisasti Kleinin seuranneen Freudia, vaikkakin hän kehitti teorioita ja psykoanalyysin tekniikkaa. Klein ei hylkää edes kiistanalaista Freudin opetusta kuolemanvietistä.⁴⁷ Melanie Klein kuvasi kaksi ihmissuhteissa ilmenevää peruskonstellaatiota, paranoidis-skitsoidisen ja depressiivisen position, joissa molemmissa oli erilaiset ahdistukset, ristiriidat ja suojautumiskeinot.

Melanie Klein esitti väitteitä Oidipus-kompleksista jo puolivuotiaassa lapsessa. Hän ei esittänyt näkemykselleen mitään perustelua.⁴⁸ On toki kyseenalaista, kuinka kyseenalaisten lähtökohtien jälkeen voi syntyä oikea tulos, kun teoriaa sovelletaan historian tutkimukseen ja jumalakuvan analyysiin. Kleinin mukaan jokaisessa yksilössä turhautuminen ja onnettomat olosuhteet nostattavat jonkin verran kateutta ja vihaa, mutta tunteiden voimakkuus voi vaihdella huomattavasti. Voimakkaasti kateellisuutta kokevat ihmiset palaavat regressiivisesti sisäisen tai ulkoisen ahdistuksen tähden varhaisiin splitting-mekanismeihin ja hajaantumiseen: nämä henkilöt eivät ole lapsena voineet vakiinnuttaa turvallista suhdetta äitiin.⁴⁹ ”Lapsen sisäisessä fantasiamaailmassa on katastrofi, kun äiti on poissa. Jumalasuhteessa on tyhjiys, tunne hylkäävästä Jumalasta”, liittää Matti Hyrck aikuisen kokemuksen Jumalasta lapsuuden fantasiamaailmaan.⁵⁰ Paranoidis-skitsoidisen position

puolustusmekanismi *splitting* (lohkominen) ilmentää egon tarvetta tulla toimeen elämän ja kuoleman viettien välisessä taistelussa. Mikäli ilmenee hyvin syvä split objektin kahden puolen suhteen, tällöin kehittyä idealisoitu ja äärimmäisen paha objekti: syvä ja tarkkarajainen jako paljastaa, että tuhoavat impulssit, kateus ja vainoava ahdistus ovat hyvin voimakkaita ja että idealisoiminen palvelee puolustuskeinona näitä tunteita vastaan.⁵¹

Klein korostaa kateuden merkittävyyttä ihmissuhteissa ja käyttäytymisessä. Kateus on tuhoavien yllykkeiden oraalis- ja anaalissadistinen ilmenemismuoto, joka toimii elämän alusta lähtien ja jolla on rakenteellinen pohja. Kateus on vihainen tunne siitä, että toinen henkilö omistaa ja nauttii jostakin haluttavasta. Kateellinen mielijohde merkitsee halua ottaa se pois tai pilata se.⁵² Ahneus on kiihkeä, kyltymätöntä halua, joka ylittää omat tarpeet ja toisen kyvyn ja halun antaa. Tiedostamattomalla tasolla ahneus tähtää Kleinin mukaan ensisijaisesti rinnan kuivaksi imemiseen. Ahneus liittyy introjektioon ja kateus projektioon, mutta ankaraa rajavetoa ei voi tehdä kateuden ja ahneuden välille. Kateudessa kipua aiheuttaa sen näkeminen, että toisella on jotakin, minkä haluaa itselleen. Tuhoava arvostelu on eräs paranoidisten potilaiden luonteenomainen tapa ilmaista kateutta: he saavat suurta sadistista tyydytystä toisen työn väheksymisestä. Klein määrittelee, että kateus pilaa kyvyn nautintoon. Nautinto ja sen aiheuttama kiitollisuus lieventävät tuhoavia impulsseja, kateutta ja ahneutta. Ahneus, kateus ja vainoava ahdistus ovat sidoksissa toisiinsa ja lisäävät toistensa tehoa.⁵³

Omaa kateutta vastaan ihmisellä on puolustusmekanismeja. Kateellinen ihminen voi paeta idealisoituun toiseen ihmiseen, jotta välttäisi kadehditun objektin. Kateellinen ihminen myös saattaa alentaa objektin arvon: pilaaminen ja arvonalentaminen kuuluvat erottamattomasti kateuteen. Masennukseen taipuvaiset ihmiset alentavat myös oman arvonsa, sillä omia lahjojaan mitätöidien he sekä kieltävät kateuden että rankaisevat itseään. Kateus synnyttää myös rakkauden tunteiden tukahduttamisen ja vihan voimistumisen: tilanteesta voi seurata välinpitämättömyys. Skitsoidisten ja paranoidisten piirteiden vallitessa eivät defenssit kateutta vastaan toimi, vaan subjekti kokee lisääntyvää vainontunnetta.⁵⁴

Psyykkisiä häiriöitä ja konfliktien ilmentämistä pidetään yhä edelleen merkittävällä tavalla seurauksena lapsuuden ja kasvuajan ympäristöstä, vaikkakin nuoruusiän merkitys persoonallisuuden rakenteiden uudelleenjärjestämisessä ja vakiintumisessa on korostunut vasta nyttemmin.⁵⁵ Historiantutkimus, joka keskittyy pelkästään aikuisten ihmisten mahdollisuuksiin löytää kulttuurivaikutteita arvojensa perustaksi, ei kykene vastaamaan, miksi tämä aikuinen suostuu alttiiksi juuri kyseisille reagoititavoille: on tähdellistä oivaltaa, että aikuisen persoonallisuus on suhteellisen muuttumaton.⁵⁶ Lapsuus ja nuoruus luovat persoonallisuuden perusrakenteet. Yliminän mustavalkoisuuden on havaittu liittyvän nuoruuden minäihanteen kehitysvaiheeseen,⁵⁷ mutta konfliktien kautta nuoren on tarkoitus sanoa hyvästi niille asioille, jotka ovat aikuiseksi tulemisen

esteenä.⁵⁸ Grandioottiset uskomukset, suvaitsemattomuus, mustavalkoisuuteen turvautuminen ja ihanteellisuus ovat puolustuskeinoja identiteetin menettämisen tunnetta vastaan. Nämä tunteet palautuvat aina lapsuuden ristiriitatilanteisiin saakka.⁵⁹

Psykoanalyytikko Iakov Levi (2002)⁶⁰ on pohtinut köyhyyden, perhetaustan ja uskonnollisesti ilmaistujen fantasioiden suhdetta selvittäessään mm. islamilaista marttyyriutta. Levi on korostanut, ettei kyse ole äidin teoista poikia kohtaan, vaan siitä, mitä monivaimoisessa yhteiskunnassa ankarat äidit edustavat pojille isän poissa ollessa: näillä pojilla on selittämätön kaipuu Isän luo.⁶¹ Monivaimoisuus säilyi myös juutalaisten keskuudessa aina keskiajalle saakka.⁶² Jos normaalin aggressiivisuuden kokeminen suhteessa isään estyy, kun isä on poissa pojan oidipaalisessa vaiheessa, syntyy ahdistus, jossa vihataan jotakin, jota myös äärimmäisesti tarvitaan eli puuttuvaa isää. Tällöin split-lohkomisessa hallusinaation – tai jopa paranoian – myötä usko Isään tulee rakkauden ilmaukseksi. Siihen voi liittyä epäluuloa ja jopa vihamielisyyttä vääräuskoisia kohtaan. Todellisuusperusteen puuttuessa regressoidutaan istukkamaiseen tilaan muodottomassa vihassa.⁶³ Isän poissa ollessa äidin pitämä ankara kuri ja alistaminen oidipaalisessa vaiheessa tuottavat regression, josta puuttuu persoonallisuuden ankkuroituminen reaalisuuden tajuun. Tuolloin pojan ankara kohtelu aiheuttaa katkeroituneen syyllisyyden tunteen, joka kasvaa hallitsemattomaksi ja ylivoimaiseksi.⁶⁴ Psykohistoriallinen kirjallisuuden tutkimus tarkkailee täten teksteistä mahdollisesti havaittavaa split-lohkomisen kaltaista hallusinaatiota tai paranoidista rakkautta Jumalaan, mahdollisesti jopa marttyyriuden ihannoitua. Mikäli realiteettiperiaatteen puuttuminen näyttää ilmeiseltä samanaikaisen hallusinatiivisen tai paranoidisen Jumala-rakkauden kanssa, niin kuvatun käytöksen katsotaan palautuvan lapsuudessa oidipaalisessa vaiheessa koettuun äärimmäiseen ahdistukseen. Hallusinaation eli aistiharhan ja fantasian ero on siinä, että fantasiassa henkilö on tietoinen, että tämä on eräs fantasia, kun taas hallusinaatio on vetäytymistä todellisuusperusteista.⁶⁵ Psykoottisen potilaan dysfunktionaaliseen ajatteluun liittyy egosentrisyys: hän kokee olevansa kaikkien tapahtumien keskipiste.⁶⁶ Hän saattaa kuvitella jopa voivansa vaikuttaa ulkopuolisiin objekteihin ajatuksillaan ja tunteillaan.⁶⁷

1.2. Veikko Tähkä

Veikko Tähkän mukaan viettipohjaisten ahdistuksen ja aggression hallinta ja suuntaaminen muodostavat ihmisistä persoonallisuuksia.⁶⁸ Tähkä ei arvioi neurofysiologian panosta mielen ja arvorakenteiden muotoutumiseen, vaan hän liittyy objektisuhdeteoriassaan läheisesti Kohutiin ja Mahleriin pitäen samastumista tärkeimpänä persoonallisuutta rakentava prosessina.⁶⁹ Alussa objektit nähdään puhtaina mielihyvämudostelmina: objektit ovat joko kokonaan hyviä tai kokonaan pahoja.⁷⁰

Lapsen muodostaman samastumiskokemuksen aikana tapahtuva nöyryyttäminen tai häpeän tuottaminen johtaa itsetunnon heikkouteen.⁷¹ Veikko Tähkä selvittää myös lapsen hallusinatorista kokemusta representoitua itkien tyydytyksen tuottajaan.⁷² Hyvän ja pahan jäsentyminen edellyttää objektikonstanssin kehittymistä 1–2 vuoden iässä, johon kuuluvat myös lapsen dedifferentiaatioahdistus (vrt. separaatioahdistus), jonka tulee olla kuitenkin siedettävissä rajoissa.⁷³ 3–6-vuotiaana muotoutuu reagointirakenne nykyhetken tilanteisiin ja siihen, miten asenteet, odotukset ja pelot siirretään tiedostamattomasta nykyhetkeen.⁷⁴ Arvioivasti valikoivat samastukset rakentavat itsetuntoa ja yksilöllistä arvokkuuden kokemusta, informatiiviset samastukset mahdollistavat empaattisen ymmärtämisen. Lukemattomien osasamastusten avulla lapsi rakentaa oman minänsä peruskudoksen.⁷⁵ Isän havaittu fyysinen samankaltaisuus tekee hänestä pojalle idealisoidun esikuvan.⁷⁶

Lapsen varhaisin uhka on objektin menettämisen pelko. Sen sijaan oidipaalis-ikäisenä lapsi kokee keskeiseksi uhkaksi rakkauden menettämisen.⁷⁷ Keskeisen rakkausobjektin menetys käynnistää ihmisessä erilaisia yrityksiä vastustaa menetyksen reaalityettä. Kun oidipaalinen konflikti on tuhottu aikuisikään tultaessa, ihminen saavuttaa yksilöllisen ja autonomisen aikuisuuden tason, joka mahdollistaa sosiaalisen kanssakäymisen tasavertaisesti muiden kanssa. Hyvät objektiivit tuodaan mieleen frustraation uhatessa ja pahoihin objekteihin liitetään kaikki negatiiviset asiat omasta kokemusmaailmasta, jolloin oman itsen hallinta helpottuu. Tyydyttävän objektin läsnäoloa korvaa mentaalisenä kokemuksena lapsella hallusinaatio, introjektio tai informatiivinen mielikuva objektista.⁷⁸ Jos jokin menee mielenkehityksessä pieleen, syntyy psyykkisen häiriön riski: Psykoanalyttinen teoria olettaa, että persoonallisuuden kehitys sekä tapahtuu että häiriintyy varhaisissa vuorovaikutuksissa lapsen ja hänen ensimmäisten inhimillisten objektinsa välillä.⁷⁹ Ihmisen normaalia elämänkaarta luonnehtii jatkuva menetysten sarja. Ihmisen ominainen kiintyminen väliaikaiseen ja ohimenevään sekä siitä johtuvat väistämättömät menetykset saavat hänet korostetusti huolehtimaan elämänsä kulusta. Hallitakseen menetyksiä hän saattaa ottaa tavakseen elää joko ennakoidussa tulevaisuudessa, jota vielä ei ole olemassa, tai muistetussa menneisyydessä, jota ei enää ole olemassa.⁸⁰

Veikko Tähkä on jakanut psyykkiset häiriöt kolmeen luokkaan.

(1) Eriytymisen aikana tapahtuneet häiriöt ilmenevät psykoottisena kokemuksena. Siinä itsen ja maailman ominaisuudet sekoittuvat toisiinsa. Ongelmat kanavoituvat ehdollisten refleksien muotoon, josta ihmiselle voi seurata psykosomaattisia oireita. Ihmisen kokemusmaailma alkaa muotoutua korostetun epäluotettavaksi, jopa skitsofreenisessä maailmassa ilmeneväksi regressiiviseksi tuhoutumiseksi.⁸¹

(2) Itse- ja objektikonstanssin syntymisen aikaan tapahtuneet häiriöt vaikeuttavat kykyä hahmottaa objektin ja itsen ominaisuuksia oikealla tavalla (mm. ns. rajatilapotilaat). Ihminen ei näe toisia ihmisiä realistisesti ja itsenäisesti ajattelevina yksilöinä, vaan hän näkee objektit joko kokonaan hyvinä tai kokonaan pahoina. Häiriöt voivat myös luoda ihmisen depressiivisen itsekokemuksen aina psykologiseen itsemurhaan saakka.⁸²

(3) Itse- ja objektikonstanssin syntymisen jälkeen tapahtuneet häiriöt ilmenevät erilaisina neuroottisina kokemuksina.⁸³

¹ J Siltala (2001: 107) antaa psykohistorian tehtäväksi myös tuottaa tutkimukselle yleistettävissä olevaa käyttäytymistieteellistä tietoa. Hän muistuttaa kuitenkin, että psykohistoriallista metodioppia ei ole olemassa, koska psykohistoria ei ole oma tieteenalansa (2004).

² Freudin elämästä ja opetuksesta ks. esim. A Eskola 1971; 1982; 1985; AJ Lahikainen 1982; D Howitt, M Billig, D Cramer, D Edwards, B Kniveton, J Potter & A Radley 1989; RM Farr 1996; M Foucault 1998; I Helén 1998; T Järvillehto.2000; M Lång 2005. Freudin opetusten ja psykoanalyysin tulosta Suomeen, ks. E Roos 1992.

³ Unen sisältöä selvittäessään Freud uskoi, että useat esiin nousevista tunnelatauksista ovat arkipäivän jäänteitä, mutta satunnaisesti hän uskoi esiintyvän myös kiellettyjä impulsseja, jotka lievittivät psyykkistä tuskaa arkielämässä. Freud hahmotti kolme tajunnan tasoa: tietoinen, esitietoinen ja tiedostamaton (piilotajunta). Freud havaitsi, että traumaattiset kokemukset jättävät jälkensä eikä ihmismieli toimi vain täysivaltaisesti rationaalisen ajattelun piirissä. Juuri tiedostamaton on saanut mahdollista tukea molekyylibiologiasta ja hermostotutkimuksesta; ks. ER Kandel 2000; 2002; S Mirsky 2000; P Antze 2000. Sitä vastoin yhä edelleen etsitään neurobiologista tukea psykoanalyttiselle uniteorialle; ks. J Hobson 1988; S Hau & M Louzinger-Bohleber 2000; M Solms 2000. Unessa ei näyttäisi sittenkään vaikuttavan menneisyys sillä tavalla kuin Freud otaksui.

Vuonna 1923 Freud julkaisi strukturaalisen mallin psyykestä, jonka ensimmäinen kehittyvä rakenne oli Id, piilotajuinen, tiedostamaton primääriprosessin pyrkimys tarpeentyydytykseen ja mielihyvään. Pian lapsi oppii frustraation kautta myös normit ja arkielämän välttämättömyydet tarpeentyydytykselle: syntyy ego, jota hallitsee realiteettiperiaate itsesäilytykseen suuntautuneen egovietin tähden. Jos libidosta ei pääse energia purkautumaan, tuloksena on neuroosi. Kulttuuri ja työ ovat libidon purkautumisen epäsuoraa sublimointia työhön. Kuoleman- ja tuhonvietti (*der Todestrieb, death instinct, thanatos*) toimii nirvanaperiaatteella pyrkien kohti olemattomuutta: pyrkimys on kaikinainen jännitteiden laukeaminen; ks. J Laplanche 1976: 5–6. Thanatosta luonnehtii aggressio, joka saattaa kääntyä yksilöä itseään vastaan. Lapsi ei tee alussa eroa nälkensä ja rinnasta saatavan mielihyvän välillä. Freudin mukaan oraalisen vaiheen jälkeen lapsella seuraa anaalinen vaihe ja sitten fallinen vaihe, jolloin pojat kokevat kastaatiokompleksin. Tällöin lapsi kokee vihan tunteita ja isän esteenä. Kateellinen ja avuton viha synnyttää pojissa väkivaltaisia fantasioita isää vastaan. Oidipus-kompleksin ja kastaatiopelon ylittäminen tapahtuu, jos poika siirtyy latenssivaiheeseen, jossa hän tukahduttaa äitiä kohtaan tuntemansa halun ja samastuu isään. Tämä luo myös edellytyksiä superegon kehittymiselle. Tytöillä oidipuskompleksia vastaa elektrakompleksi. kuuden vuoden iässä alkaa latenssiaika siirtäen seksuaalisen kiinnostuksen taka-alalle murrosikään saakka.

⁴ Ks. P Mussen & E Rutherford 1963: 589–607; DR Shaffer 1993; P Kline 1981; R Webster 1995; P Pietikäinen 1998. S Kesävuori (2003) on tehnyt psykohistoriallisen tutkimuksen Eila Pennasesta Oidipus-kompleksin näkökulmasta. Sofokleen näytelmässä Apollo varoitteli Delfoin oraakkelin välityksellä kuningas Laiosta poikalapsesta, joka tappaisi isänsä ja nautti äitinsä. Laios päätti murskata poikansa jalat, mutta paimen antoi säälistä lapsen lapsettomalle parille hoitoon. Oidipus kuulee syytöksen, että hän olisi löytölapsi. Hän lähtee matkalle välttääkseen kohtaloa, mutta kohtaa Laioksen. Heille syntyy riita. Taistelussa Oidipus tappaa isänsä. Erityisesti M Mahler (1975: 25–27) otaksuu ratkaisemattomien käyttäytymisongelmien taustalle oidipaalisen kysymyksen. Mahleria on käytetty varsin runsaasti myös psykohistoriallisten tutkimusten teoreettisena viitekehysenä. Ks. myös B Malinowskin ja E. Jonesin käymä polemiikki oidipaalisuuden ilmenemisestä eri kulttuureissa; A Parson 1969: 3–66.

⁵ M Eysenck 1998: 431.

-
- ⁶ M Eysenck 1998: 433.
- ⁷ Ks. J Laplanche 1976; R Boothby 1991. Biologisesta perustelusta Freudin näkemykselle muistin ja trauman osalta ks. ER Kandel 2000; 2002; S Mirsky 2000; P Antze 2000. Sodan traumaattiset kokemukset saattavat toistua unissa, mikä osoittaa, ettei nautinto voi olla psyykkisen elämän koko päämäärä. Lasten leikeissä kivulias menetys toistetaan yhä uudestaan. Masokistille nautinto ja kipu ovat jopa päällekkäiset. Potilaat saattavat ilmaista paradoksaalista nautintoa kivuistaan, käyttäytyä itsetuhoisesti ja torjua terapeutitset ohjeet. ”Egolla on mysteerinen masokistinen trendi” (Freud, SE 18:14). M Ojanen (1997) on hyvin kriittinen psykoanalyyttisiä kohtaan, mutta hänen asenteensa Freudin puhumaa neuroottista paradoksia ja ihmisen tiedostamatonta kohtaan on positiivisempi kuin muu lausuttu arvio psykoanalyyttisistä. E Roos (1992) pelkistää Freudin herättämän vastustuksen väitteeseen, ettei ihminen ole herra omassa talossaan vaan hän elää elämäänsä merkittävältä osalta tiedostamattomien sielullisten tapahtumien varassa. Tiedostamattoman merkittävyydestä skitsofreniassa ks. myös esim. N Cameron & JF Rychlak 1985: 411–412. P Brooks (1984a; 1984b; 1994) liittyy Freudin käsitykseen toistamisen pakosta ja fantasioista sekä otaksuu niiden piirteiden havaitsemisen kirjallisesta teoksesta kertovan vastaavasti kirjoittajan psyykkisestä kokemisesta. O Rank (1936: 115, 121–122), E Becker (1973: 99) ja H Ellenberger (1976: 515) kritisoivat Freudin käsitystä tuhonvietistä, koska heidän mukaansa Freudin käsitys ei sovi yhteen ihmissielun perustavan hyvyyden kanssa. Freudin pojan ja tyttären kuolemien sekä huolen omasta kuolevaisuudesta on väitetty ilmenevän katkerassa opissa tuhonvietistä. BA van der Kolk (1987) kritisoi traumatisoitumisen sivuuttamista ja keskittymistä Oidipus-kompleksiin.
- ⁸ Ks. MW Eysenck & MT Keane 1995. T Mannermaan (1980: 94–96) mukaan psykoanalyyttisen käsitteet tiedostamattomasta ja torjunnasta ovat kristilliselle ihmiskäsitykselle uusia, mutta niiden realiteettia ei voi ohittaa. M Ojanen (2000) kirjoittaa, että Freudin kuvauksessa on paljon uskottavaa, mutta joskus hän tuntuu tekevän tiedostamattomasta ovelamman kuin se onkaan.
- ⁹ EA Brett 1996.
- ¹⁰ Ks. ympärileikkauksesta esim. Filon, *De Migratione Abrahami 16*; N Bentwich 1910; KE Paige 1978; N Williams & L Kapila 1993; T Hammond 1999; MR Niehoff 2003.
- ¹¹ K Syreeni (2004) on kiinnittänyt huomiota evankeliumeissa ilmenevään surutyöhön, jossa on regressiivisiä elementtejä. Regressiivisyys estää surijoita kehittämästä kehittyneitä selviytymisstrategioita uutta tilannetta varten. Jeesuksen kuoleman kuvauksen absurdisuus Mk:n evankeliumissa olisi Syreeni mukaan kirjallinen merkki epätäydellisestä surutyöstä.
- ¹² M Eysenck 1998: 433.
- ¹³ J Habermas 1972: 214–300; M Ojanen (2000) arvioi, että psykoanalyyttinen oppianalyysi voi olla vain vino otos kaikista ihmisten välisistä suhteista. Vrt. sen sijaan PH Elovitzin, H Lawtonin ja G Luhrmannin (1985) metodioppi psykohistorialle. Heidän mukaansa tutkijan tulisi eliminoida substantiivit ja keskittyä vain verbien ja adjektiivien avulla ilmaistuihin fantasiasanoihin.
- ¹⁴ HF Ellenberg 1976.
- ¹⁵ Vrt. Durkheimin käsitykseen, esim. P Töttö 1996. A Vergote (1978; 1998) liittyy läheisesti Freudin kriittiseen käsitykseen uskonnosta. Freudin antiikin uskontoaineiston sisällöstä ja käytöstä, ks. A Stadlen 1993; HF Ellenberg 1976; E Fromm 1980; AM Rizzuto 2001; H Säävälä 2001: 26–28 (Freud liittyi isänmurhateoriassaan 1800-luvun lopun antropologian evolutionistiseen suuntaukseen, mutta nykyaikantropologit kritisoivat Freudia spekulatiivisuudesta ja fiktiivisyydestä; P Thevathason 2002. WR Fairbairn (1958: 188–189) määrittelee psykoanalyyttisen kulttuuritutkimuksensa näkökulman kahteen tekijään, jotka synnyttävät uskonnon: 1) lapsen tarve sijoittaa yliluonnollinen vanhempiensa sijalle pettymysten seurauksena ja 2) oidipaalisten tunteiden synnyttämän syyllisyyden lievittäminen. Freudilta voi löytää neljä erilaista selitystä uskonnolle: uskon universaalina pakonomaisena rituaalina, yrityksenä hallita Oidipus-kompleksia, traumaattisen kokemuksen työstämisenä (*the return of the repressed*) ja vastasyntyneen avuttomuuteen taantumisenä; ks. Freud and Religion.
- ¹⁶ Vrt. kritiikkiä symboli-oppia vastaan: T Eagleton 1997: 34; I Pyysiäinen 2001; R Uro 2004a. Sen sijaan K Syreeni (2004: 175–177) arvioi freudilaisen surutyömallin avulla, että rakastetun henkilön imago voi tulla surevalle inspiraation lähteeksi ja elämän ohjeeksi. Surutyön aikana surija voi nähdä menetetyn henkilön näyssä ja unissa. Freudin ryhmäpsykologian ja minän analyysistä, ks. WG Bion 1991: 142, 154; ES Person 2001.
- ¹⁷ Ks. H Säävälä 2001: 26–30. WR Bion (1961) rakensi teoriansa Freudin näkemykseen ryhmän dynamiikasta, mutta koki, että Freudin näkemys tarvitsee täydennystä. Freudin mukaan perhe oli perusta
-

- kaikille ryhmille, mutta Bion otaksui ryhmien taustalle ne primitiiviset mekanismit, joita Melanie Klein oli kuvannut paranoidis-skitsoidisessa ja depressiivisessä positiossa; ks. RM Young 1992.
- ¹⁸ Ks. esim. WRD Fairbairn 1952: 188–189; P Gay 1990: 641–644; M Sharpe 2003. J Siltalan (2004) mukaan Freud itse näki psykoanalyysin pääasiallisen sovellusalan juuri kulttuuri- ja yhteiskuntatutkimuksessa eikä suinkaan terapiassa.
- ¹⁹ Ks. S Freud 1943: 230–238; 1993: 66; 2001: 470–472; P Gay 1990: 644. Sigmund Freud (2001: 461, 472) kirjoittaa unien tulkinnan yhteydessä: ”toiveet ovat peräisin varhaislapsuudesta. Piilotajunnan uupumattomat, kuolemattomat toiveet muistuttavat tarujen titaaneja. – – Uni on katkelma taakse jäänyttä lapsenomaista sielunelämää.” Freudin ihminen on olento, joka on uhattuna sisältäpäin omista vietinomaisista tarpeista ja haluista sekä sisäisesti ylläpidetyistä kielloista ja ideaalisista vaatimuksista käsin; E Roos 1992: 14.
- ²⁰ Ks. yrityksistä löytää neurobiologinen perusta uniteorialle: J Hobson 1988; S Hau & M Louzinger-Bohleber 2000; M Solms 2000; PH Bratt 2000.
- ²¹ S Freud 1927b (SE 21: 5–56). Freudin mukaan uskonnollinen opetus perusteele, että jo esi-isät uskoivat uskomuksiin. Meillä olisi todisteita esi-isien ajoista, mutta niiden autenttisuuden kyseenalaistaminen on kielletty. S Isaacs (1952: 80–81) haluaa erottaa fantasian päiväunelmista. Fantasia viittaa pääsääntöisesti tai kokonaan tiedostamattomaan. Ks. myös J Riviere 1952: 41. Freudin Jumala oli yksiselitteisesti ihmisen oman mielen heijastuma, taivaaseen suuntaama projektio; M Hyrcck 1995: 11. K Syreeni (2004) vertaa evankeliumeissa ilmaistua Jeesuksen muistoa surutyön aikaisiin näkyihin ja uniin. Freud (1930; SE 22: 3–127) väitti teoksessaan *Mooses ja monoteismi*, että Mooses oli oikeasti egyptiläinen. Freud luki Mooseksen tarinaa siten, että se oli kuvaus juutalaisen kansan sisäisestä traumasta, johon kuului hämäryys kansallisesta identiteetistä; ks. MP Carrol 1998 (tekee sovelluksen myös varhaiseen kristilliseen mytologiaan); P Rosenbloom 2003.
- ²² Ks. RM Kaufman 1939; J Darrech 1947; P Gay 1990: 647.
- ²³ Ks. S Freud 1930b (SE 21: 64–145); H Kung 1979; P Gay 1987; 1990: 665–666; L Liu 1998: 457–462; SC Davison 2002: 913–917. Vrt. sen sijaan Freud-kritiikkiä: P Ricoeur 1978: 531–551; AM Rizzuto 1979.
- ²⁴ Vrt. M Ojanen 1997; MT Tuomisto 1997. Freudin maksiimina näyttää hallitsevan selittää psykoanalyttisen teorian avulla myös aikalaistensa asenteita. Todistuksesta tulee päämäärä. Tulokseksi on arveltu löytyneen juuri se, mikä oli todistettava. M. Siivola (1996) moittii Freudia kohteittensa pahoinpitelystä. Jälkipuheessa (vuodelta 1912) esseeseen ”*Harhakuvia ja unia W. Jensenin Gradivassa*” (1907) Freud kirjoittaa, ettei hän ”enää etsi vain vahvistusta” teorialleen, mutta Freudin tutkimuksen intentionaalisuus on herättänyt moitteita. Myös Freudin tapa tulkita Goethea neuroosin avulla, Leonardo da Vinciä pakkoneuroottiseksi homoseksuaaliksi ja Dostojevskia biseksuaaliseksi masokistiksi ovat esimerkkejä arveluttavasta tavasta kiinnittää huomio yksityiskohtiin: pikkuseikoista, joita muut eivät edes havaitse, rakennetaan induktiivisesti huomattavia päätelmiä henkilöiden asenteista, seksuaalisuudesta ja motiiveista.
- ²⁵ P Gay 1990: 667–668. Toisin kuin Freud arvioi P Moyaeart (1966: 1–31) lacanilaisen psykoanalyysin innoittamana, että mystikko voisi rakkaudessaan ”tyhjentää itsensä” ja kokea päivittäin aidosti lähimmäisen rakkautta ”ilman ehtoja ja halua”. Sitten P Moyaert (1998) on siirtynyt mystikkojen rakkauden tutkinnasta skitsofreenikkojen analysointiin.
- ²⁶ Ks. P Gay 1990: 668–669.
- ²⁷ Carl Gustav Jung (1865–1961) keskittyi voimakkaammin kuin Freud psykoosin tutkimukseen ja korosti psykoterapian sukulaisuutta teologian kanssa. Jung jakoi tiedostamattoman kahtia yksilölliseen ja kollektiiviseen piilotajuntaan. Tässä väitöskirjassa ei tarkastella Jungin ajattelua, vaikka hänellä oli henkilökohtainen intressinsä psykoosia ja uskontoa kohtaan. Jungin ja Freudin ajattelussa on myös merkittäviä eroja; ks. M. Luoma 1988: 176–196. Vaikka Freud itse suhtautui pidättyväisesti skitsofrenian parantamiseen, psykoanalyysi on kuitenkin saavuttanut myös menestystä tehtävässään; ks. N Cameron & JF Rychlak 1985: 412.
- ²⁸ Ks. J Ihanuksen (2003) haastattelua FM Levinille.
- ²⁹ Ks. RM Kaufman 1939; R Boer 2002: 135–136; Freud and Religion.
- ³⁰ W Neiderland 1983; P Gay 1990: 350–352; S Freud 1911; 2002; R Boer 2002; JA Miller 2002b. Freudin tulkinnasta, ks. myös J Lucas 2000. Vrt. Freudin käsitystä myös Freudin oppilaan Wilhelm Reichin käsitykseen (W Reich 1949). Reichin mukaan skitsofrenia kehittyi, koska varhainen äidin ja vauvan sitoutuminen oli häiriintynyt katsekontaktien alueella. Skitsofreeninen potilas tuntee ”voimia”, joka ovat

- tosiasiassa hänen kehollisten aistimustensa projisointia. Skitsofreeninen jakautuminen tapahtuu kehollisten aistimusten ja aistihavaintojen välillä.
- ³¹ Ks. O Kernberg 1976: 34–35; TB Hägglund & V Hägglund 1979; EH Erikson 1982; 1983; A Aichhorn 1982; K Eissler 1982; V Aalberg 1991; R Juntumaa 1992; I Ruoppila 1992; V Puuronen 1997; J Tuhkanen 1999; M St. Clari 2000: 1; ks. myös T Mannermaa 2004: 130.
- ³² Ks. S Kesävuori (2003: 66). On epäselvää, missä määrin Kesävuori hyväksyy omaksi näkemykseen DW Winnicottin (1971: 9) käsityksen.
- ³³ JP Roos 2001.
- ³⁴ K Vauhkonen 1992: 56; 1997: 66.
- ³⁵ K Vauhkonen 1992; 56; 1997: 68.
- ³⁶ Ks. CA Evans 2004. Ks. myös traumaattisten tekijöiden vaikutuksesta aivojen patologiaan: MG Gunnar 1998.
- ³⁷ MC Lennon, J Blome & K English 2001; E Ek, E Saari, L Viinamäki, U Sovio & MR Järvelin 2004 (Kelan tutkimuksen mukaan nuoret aikuiset näyttäisivät syrjäytyvän Suomessa työelämästä, jos äidit ovat antaneet mallin, jonka mukaan itsensä auttaminen ei ole tarpeellista, vaan toisen apuun turvautuminen on oikeaa elämää).
- ³⁸ J Bowlby 1969; EE Maccoby 2000. MS Friedman & R Yehuda (1995: 429–445); AY Shalev (1996: 77–101), R Shore (1997) ja H Armstrong (1997: 1693–1694) arvioivat lapsuuden merkitystä aivojen kehityksen kannalta.
- ³⁹ Ks. LJ Schalin 1992: 99.
- ⁴⁰ P Blos 1979; B Wheaton & IH Gotlib 1997; HT Chugani 1998.
- ⁴¹ V Manninen 1991: 45–47; RD Parke 1996. J Kemppisen (2003: 5) mukaan lapset voivat saada isättömyydessä ”reiän” sieluunsa. Tämän reiän he täyttäisivät fantasioilla ja demoneilla. ”Kun sellaiset demonit jylläävät sielussa, poika tuntee itsensä hyveelliseksi repimällä alas sen, minkä ’isä’ on rakentanut. Kaikissa kulttuureissa isään liittyvä alkaa merkitä paholaista”. Tällaisesta isättömästä ihmisestä voi kehittyä joukkosielu, joka helposti kiinnittyy ja hukkuu ylimääräiseen emotionaalisuuteen ja joukkotunnelmointiin, otaksuu Kemppinen.
- ⁴² K Eissler 1982: 267–274.
- ⁴³ Ks. LJ Schalin 1989; 1991; RD Parke 1996: 196–197.
- ⁴⁴ Esim. M Klein 1992: 17. Lacanin ja Kleinin vertailusta, ks. M James 2003.
- ⁴⁵ M Klein 1992: 12–13.
- ⁴⁶ Esim. J Lindell (2001) luonnehtii Kleinin ”poikkeavan psykoanalyysin klassisesta traditiosta”. Ks. myös RM Young (1992; 1994) Freudin ja Kleinin kontrastista; T Svolos 2001. D Meltzer (1978a) selvittää Kleinin mallin perustaa Freudin kliinisissä tutkimuksissa.
- ⁴⁷ Ks. R Boothby 1991: 10.
- ⁴⁸ Kriittinen arvio Kleinista ks. P Roazen 1976: 478–488.
- ⁴⁹ M. Klein 1992: 38–39. Ks. M Hyrck 2001. R Liimatainen (1995) käyttää Kleinia selityksiin apokalyptiikan splittaukselle äärimmäiseen pahaan saatanaan ja idealisoituun hyvään Jumalaan. J Siltala (1999b: 429) käyttää Kleinin positioita, jotka ovat myös Bionin ryhmädynamiikan perusteita. Siltala hyödyntää runsaasti Bionin ryhmädynamiikan malleja. Bion ei tahtonut pysähtyä perheiden tutkimiseen, jota Freud harjoitti, vaan uskoi ryhmän ymmärtämisen perustaksi varhaislapsuuden äitisuhteen; ks. RM Young 1992; D Meltzer 1978c; J Laplace & JB Pontalis 1983. Siltalan mukaan Kleinin positiot (autistinen, paranoidis- skitsoidinen, depressiivinen) eivät ole peruuttamattomasti taakse jääviä kehitysvaiheita, vaan läpi elämän tarpeellisia tapoja jäsentää yhteys ja olla suhteessa. Nämä positiot kanavoivat käsiteltävään hahmoon varhaisia kokemuksia tyydytyksestä ja puutteesta, synkronisesti ja epäsynkronisesti. Kleinin yhteydestä Bionin ryhmädynamiikan selvityksiin ks. esim. WF Bion 1955: 141–191; RD Laing 1960; D Meltzer 1978c; RD Hinshelwood 1991; RD Hinshelwood & M Chiesa 2002. E Vartiainen (1999: 270–295) korostaa, että Kleinin mukaan ihminen elää aina suhteessa ja on suuntautunut siihen. Myös yksin ollessaan ihminen kokee olevansa suhteessa toiseen osapuoleen. J Siltalan (1993: 11) määritelmän mukaan hänen tutkimuksensa herännäisyyden syntyvaiheista viitekehysenä on psykodynaaminen kehitysteoria symbioottiesta ykseydestä kohti yksilön suhteellista toimintavapautta.
- ⁵⁰ M Hyrck 2001; 2003.

-
- ⁵¹ M Klein 1992: 44; H Segal 1973: 26. Kleinin mukaan ahdistus johtuu pikemmin aggressiosta kuin libidon toiminnasta. Egon puolustusmekanismit on rakennettu ensisijassa aggressiota ja ahdistusta vastaan; ks. E Vartiainen 1999.
- ⁵² M Klein 1992: 23.
- ⁵³ Ks. M Klein 1992: 29–33.
- ⁵⁴ M Klein 1992: 90–92, 94.
- ⁵⁵ Ks. M Mahlerin (1979) yksilöitymis–eriytymis-teoria; EH Erikssonin (1982; 1983) teoria minän kehityksestä; A Aichhornin (1962) selvityksiä nuoruuden sisäisestä kasvusta. NN Holland (1968; 1975a; 1975b; 1982) arvioi kirjallisuutta psykoanalyttikkojen identiteettiä koskevien kuvausten avulla. Tekstin yhtenäisyys ja hajanaisuus vastaisi identiteetin eheyttä ihmisen minässä (ks. NN Holland 1975b: 121). P Merenlahti (2002: 137) arvioi myönteisesti Hollandin käsityksen identiteetin ja kirjallisen teoksen eheyden sukulaisuudesta. Nämä tutkijat eivät ole kuitenkaan arvioineet riittävästi kirjoitusprosessin identiteetistä ja minän eheydestä riippumattomia häiritseviä tekijöitä. Kirjallisuuden tutkijat ovat myös poimineet egopsykologiasta vain peruskysymyksen eheydestä ja hajanaisuudesta, mutta hyvin niukasti on tarkasteltu egopsykologiaan olennaisesti kuuluvaa varsinaista substanssia identiteetin hajanaisuuden kehityshistoriasta ja syistä. Missä ovat kysymykset nuoruuden vanhempi-suhteiden ja muiden samaistumiskohteiden luomasta vaikutuksesta kirjoittajan tekstin selkeyteen?
- ⁵⁶ Ks. V Aalberg 1991: 233.
- ⁵⁷ Ks. TB Hägglund 1979; 1985; EH Erikson 1983: 132–133; P Blos 1996; T Vuorinen 1997: 219–220.
- ⁵⁸ Ks. erityisesti P Blos 1979: 11–14.
- ⁵⁹ Kuvaus on yleinen psykoottisen tai skitsofrenisen potilaan kuvassa eikä rajoitu vain Melanie Kleinin viitekehukseen; ks. esim. LJ Schalin 1992: 83–112; A Toskala 1997: 176.
- ⁶⁰ Normaalityypauksessa isä rohkaisee poikaansa identifioitumaan itsensä kanssa ja saavuttamaan tasonsa. Kypsä aikuinen rohkaisee poikaansa saavuttamaan kypsyyden, mutta epäkypsä vetää poikaansa takaisin pakottaen hänet regressioon. Levin mukaan regressiossa äidit ja lapset tanssivat kedolla, satunnaisesti poimien kukkia, ilman konflikteja ja ilman estoja: nautinnon periaatetta seuraten kaikki tarpeet tyydytetään välittömästi ja rajattomasti. Tuo fantasia ei poikkea merkittävästi islamilaisesta fantasiasta marttyyrien paratiisista, jonne päästään 72 tanssivan neitsyen ja kadotetun isän – Allahin –seuraan. Levi tähdentää, etteivät arabien itsemurhaterrorin lähde ole ankarat äidit, vaan se, mitä äidit ”edustavat pojilleen” (R Sharf 2002). Pojalle syntyy paranoia kadotetusta ja ikävöidystä isästä. Lapsesta tulee Levin mukaan vanhempiensa kurinpitotoimenpiteiden seurauksena passiivinen reseptori. Vanhempien kuri on kuitenkin negatiivinen palaute lapsen tarpeita vastaan, joten lapsi kokee oikean ja väärän vanhempien palautteen avulla. Esimerkiksi eroottinen vietti, joka saa hurjaa vastustusta, koetaan pahaksi, vastustettavaksi ja tukahdutettavaksi. Levi tähdentää, että lapsen ja aikuisen välillä on orgaaninen jatkuvuus, lapsuutta ja aikuisuutta ei pidä polarisoida. Fantasoidussa Kaikkivoivassa isässä on kyse erosta ja uudelleen arvioinnista, se on projektio taivaallisesta kaikkivaltiaasta patriarkalisesta isästä, joka oli maanpäällä, mutta erossa (erityisesti Islamin *’deus absenditus*). Levin otaksuu, että natsit halusivat vapauttaa Idin super-egon repressiosta, minkä tähden ne olivat valmiita antautumaan nautinnoille, kun taas talebanit eivät antaudu orgioihin pusertaessaan viettejään yhä kurinalaisemmiksi.
- ⁶¹ Ks. R Sharf 2002. Vrt. myös A van Aarden (2001) pohdintoja Jeesuksen isättömyydestä. I Ward (2001) pohtii luo psykoanalyysin valossa Muhamed Attahin kiusauksia ja kaipuuta Isän. Ks. J Kemppinen 2003: 4–9.
- ⁶² Ks. T Veijola 1988: 188. Kulttuurisena symbolina oli nainen, jonka työskentely rajoittui kotiin, mutta tosiasiallisesti hän vaelsi fyysisesti eri paikoissa kodin ulkopuolella; MB Peskowitz 1997. Tämä ei kuitenkaan vapauttanut naista vielä tasa-arvoiseen asemaan miesten kanssa. Peskowitz korostaa naisen taloudellista realiteettia, kuinka nainen tuotti ruokaa, tekstiilejä, astioita ja palvelijoita.
- ⁶³ Näin Iakov Levi, ks. R Shaft 2002.
- ⁶⁴ R Shaft 2002. Isän poissaolosta ks. myös I Ruoppila 1992: 154–167.
- ⁶⁵ Näin Iakov Levi 2002.
- ⁶⁶ A Toskala 1997: 182.
- ⁶⁷ Ks. S Arieti 1974; A Toskala 1997: 184.
- ⁶⁸ Kuopion yliopistossa psykiatrian professorina toimineen psykoanalyttikko Veikko Tähkän (1996) ihanteena on subjektin ja objektin äärimmäinen eriytyminen; ks. myös P Kuusela 1990; T Laine 1996. Vrt. myös L Rauhala (1996: 85–96), joka tarkastelee kolmen tekijän yhteissummaa: kehollinen, tajunnallinen ja
-

situationaalinen. Rauhan teoria perustelee kehollisuuden ja situationaalisuuden mutta selittää heikosti psyykkisen rakentumisen. Tähkä taas keskittyy mielen rakentumiseen. Tähkä on kansainvälisen maineensa ohella Suomen tunnetuin psykoanalyttisen suuntauksen edustaja, Suomen psykoanalyttisen yhdistyksen ja Suomen psykiatriyhdistyksen kunniajäsen. Tähkä ei koe mielenkiintoa ihmisen ontologisten perusteiden tutkimiseen. Tähkä tarkastelee mielen rakentumista loogisesti ja kronologisesti. M Hyrck (1995) on liittynyt osittain Tähkän tutkimuksiin selvittäessään jumalasuhteen mielikuvamaailmoja.

⁶⁹ V Tähkä 1996: 115. Ks. myös T Laine 1996. Lapsella on tietyt inhimilliset valmiudet toimintaan olemassa, mutta hän tarvitsee inhimillisiä malleja niiden mentaalisen representaation esilletuloon itsessään. Sisäistymisen myötä lapsi alkaa huomata objektin uudessa valossa ja saavuttaa itse- sekä objektikonstanssin, jolloin hän osaa käsitellä objektia sen poissa ollessa (Tähkä 1996: 112). Samalla itse koetaan ratkaisevasti erilaiseksi kuin aiemmin (Tähkä 1996: 190). Klassisessa Oidipus-tilanteessa äiti on ”rakastava”, mutta isä poissaoleva, mikä tuo ongelmia; ks. keskustelua Sharf 2002. Tähkä asettaa näin syntyneen itsen perinteisen psykoanalyttisen koulukunnan käyttämän ego-käsitteen tilalle. ”Sen sijaan, että näkisin itsen hypoteettisen ja ei-empiirisen egon käyttämänä työkaluna, pidän parempana itsen määrittämisen mielen saavuttamana, aktiivisesti kokevana ja toimivana organisaationa, joka tekee yksilölle mahdolliseksi kokea itsensä olemassa olevana sekä observoida itsestä kokemuksellisesti erillistä ulkomaailmaa ja olla sen kanssa vuorovaikutuksessa. – – Itse on siten se rakenteellinen organisaatio, joksi mieli kasvaa ja jonka kautta se tulee kykeneväksi kokemaan itsensä maailmassa elävänä henkilönä” (V Tähkä 1996: 91). Itse- ja objektikonstanssi jakaa ihmisen itsen ja ulkopuoliseen objektiin ja auttaa hahmottamaan maailmaa, jossa on tekijöinä itse ja muiden itset. Itse- ja objektikonstanssi jakaa lapsen myös uudenlaiseen yksinäisyyteen, yksityisessä maailmassa olemiseen. Pikkuhiljaa lapsi huomaa käyttäytymisensä vaikuttavan siihen, millainen hän on äitinsä yksityisessä maailmassa. Niin lapsi alkaa muodostaa sovinnollisia käytöstapoja, jotta hän saisi peilauksen kautta hyväksyntää; ks. V Tähkä 1996: 154–155

⁷⁰ V Tähkä 1996: 135. Hyvät objektit tuodaan mieleen frustraation uhatessa ja pahoihin objekteihin liitetään kaikki negatiiviset asiat omasta kokemusmaailmasta, jolloin oman itsen hallinta helpottuu. Tyydyttävän objektin läsnäoloa korvaa mentaalisenä kokemuksena lapsella hallusinaatio, introjekti tai informatiivinen mielikuva objektista; ks. V Tähkä 1996: 139.

⁷¹ Alussa lapsella on dyadinen (kaksipuolinen) suhde kumpaankin vanhempaan, mutta äiti on tyypillisesti rakkausobjekti lapsen sukupuolesta riippumatta. Fyysiset samanlaisuudet ja erilaisuudet taas määräävät, kumpi tulee yksilölliseksi esikuvaksi (V Tähkä 1996: 157). Arvioiva samaistus muodostuu lapselle, kun hän valitsee jommankumman vanhemman ’superobjektikseen’ eli objektiksi, joka omaa lapsen ihailemat ominaisuudet ja joihin lapsi pyrkii matkimisen kautta samaistumaan. Tämä samaistuminen superobjektiin tekee mahdolliseksi, että lapsen vastasaavutetun identiteettin monet tärkeät aspektit muotoutuvat, niihin luettuna erityisesti hänen kehittyvän sukupuoli-identiteettinsä luonne, yhtenäisyys ja stabiilius (Tähkä 1996: 158). Juuri varhaisissa vuorovaikutuksissa syntyy perusrakenteet representaatiomalleille. Mitä varhaisemmassa vaiheessa kokemusmaailman rakentuminen on häiriintynyt, sitä perustavanlaatuisempina poikkeavuudet näyttävät myöhemmin (Tähkä 2001: 16). Isän havaittu fyysinen samankaltaisuus tekee pojalle helpoksi ottaa isä idealisoiduksi esikuvaksi. Tämä dyadinen suhteen kehittyminen perustuu peilaukselle ja hyväksynnälle ja on tärkeä esiaste pojan kehittyvälle sukupuoli-identiteetille. Se motivoi häntä oidipaaliseen triadiin eli kolmenväliseen suhteeseen (Tähkä 1996: 165). Poikalapsi tutustuu rakkausobjektinsa äidin sisäiseen maailmaan informatiivisten samastusten kautta. Isä löytyy pian kilpailijana äidin sisäisestä maailmasta omine rakkauden osoituksineen. Triadinen suhde motivoituu ja käynnistyy (Tähkä 1996: 166). Tyttö ottaa äitinsä sekä rakkaus- että ihanneobjektikseen, huomaa isän olevan kilpailijana äidin sisäisessä maailmassa ja ottaa isän viholliseksi. Samastuminen isään kumotaan ei-hyväksyvien peilausten avulla, jolloin samastuminen äitiin tulee ainoaksi mahdollisuudeksi. Näin isästä tulee rakkausobjekti, jonka sisäisestä maailmasta taas äiti löytyy kilpailijana ja arvioivasti valikoivien samastusten kohteena. Noin kuuden vuoden iässä oidipaalinen konflikti sisäistetään molemmilla sukupuolilla kokonaisuudessaan, josta se nuoruusiässä kohdistetaan uusiin kohteisiin (Tähkä 1996: 167–171).

⁷² Ks. V Tähkä 1987: 31–49; 1996: 53–56, 60–62.

⁷³ Ks. V Tähkä 1996: 77, 116. Lapsi ei saa aina välittömästi tyydytystä. Hän kokee mielipahaa hallinnan ja omistamisen tunteessaan. Hallinnan tunteen menetykset ovat ensimmäiset vuorovaikutustilanteessa koetut traumat. Nämä traumat totuttavat kuitenkin vauvaa sietämään elämään liittyvää välttämätöntä ja

epämieluisaa odottamisen kärsimystä. Mielen kannalta haitallisia ovat sellaiset traumat, joista lapsen hallinnan taju ei palaudu mielihyväsävytteiseksi; ks. K Vauhkonen 1992: 56.

⁷⁴ V Tähkä 1982: 79.

⁷⁵ Ks. V Tähkä 1987: 31–49.

⁷⁶ V Tähkä 1996: 158. Ks. myös T Vuorinen 1997: 166–168.

⁷⁷ V Tähkä 1987: 38.

⁷⁸ Ks. V Tähkä 1987: 1401–1418; 1996: 139.

⁷⁹ V Tähkä 1987: 1401. Vrt. myös J Siltala 1989. Tärkeitä tapahtumia mielen kehitymisessä ovat eriytyminen omaksi subjektiksi muusta maailmasta, objektikonstanssin saavuttaminen sekä oidipaalisien konfliktitilanteiden syntyminen ja sen purkautuminen; vrt. J Siltala (1992, 11: ”kehitysteoria symbioottisesta ykseydestä kohti yksilön suhteellista toimintavapautta”). Mielen rakentuminen alkaa syntymän jälkeisen orgaanisen ahdistuksen ilmenemisestä. Ihminen on aluksi pelkkä orgaaninen olio ilman mentaalista tai psykologista olemusta, Tähkä 1996: 39. Napanuoran katkaisun jälkeen lapsen kokemusmaailmassa herää orgaanisia tarpeita. Yksi tällainen tarve on nälkä, joka saa aikaan orgaanista ahdistusta; ks. Tähkä 1996: 42–46. Ensimmäiset psyykkisen kokemuksen ainekset rakentuvat fysiologisen helpotuksen suovien tapahtumien ympärille. Tällöin syntyvät ensimmäiset muistijäljet; Tähkä 1996: 43–46. Lapsen eriytyminen omaksi subjektikseen alkaa muistijälkien kasaantumisella. Jos tyydytykset ovat sattumanvaraisia ja epäsäännöllisiä, myös lapsen eriytyminen hankaloituu. Maailman representoituminen kärsii, myöhempi kokemusmaailma jää epäluotettavaksi, ja siinä muodostuvat itsen ja objektin representaatiot puutteellisesti järjestellyiksi; Tähkä 1996: 56. Tärkeää on tyydytyksen laadullinen johdonmukaisuus; Tähkä 1996: 57. Tärkein edellytys eriytymiselle on varhaisten tyydytysten kokemusten adekvaatti synkronisaatio äidin ja lapsen suhteessa. Eriytyminen alkaa nälkäitkun paikalle tuomasta tyydytyksestä. Tyydytykseen perustunut oleminen vaihtuu hallusinatoriseen tyydyttävän objektin ilmestymiseen. Hallusinatorinen objekti vaihtuu hitaasti oikeaksi objektiksi. Jos nälkää tai frustraatiota ja siitä seuraavaa kipua ja ahdistusta ei tulisi ollenkaan, olisi kysymyksessä eräänlainen jatkuva tyydytyksen tila, eikä tarvetta psyykkiselle eriytymiselle näin olisi. Eriytymisprosessissa viettipohja toimii psyykkisenä energiana ihmisen mielen kehityksen tarpeisiin. Vrt. Freudin libido ja thanatos; Tähkä 1996: 68. Kun eriytyminen orgaaniseen ja psyykkiseen on tapahtunut, maailma esittäytyy lapselle kokonaan hyvänä tai kokonaan pahana, kulloisenkin tyydytystilanteen mukaan. Lapsi ei kykene käsittelemään eri objekteja erilaisilla laadullisilla määreillä. Pikkuhiljaa havainto ja muisti nousevat oleellisiksi tekijöiksi lapsen vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa. Ne ovat mielen sen hetkessä rakentamisessa oleellisessa osassa oman perustavanlaatuisen yksinkertaisuutensa takia (Tähkä 1996: 85). Sisäistämisen käsite on moninainen psykoanalyttisessä historiassa. Tähkän mukaan sisäistäminen on aluksi hallusinatorista objektin mieleen palauttamista, joka muuttuu mielen kehittyessä internalisaatioksi, ulkoisen objektin sisäisen kuvan muodostamiseksi. Sisäistyksen motiivi on mielen pyrkimys säilyttää tyydyttävän objektin olemassaolo siitäkin huolimatta, että se toistuvien tyydytyksen epäonnistumisten takia meinaa tuhoutua (Tähkä 1996: 94). Esimerkiksi äidin ruokinnan puuttuminen tuo lapselle mieleen kuvitteellisen rinnan, objektin hallusinaation, joka vähentää lapsen ahdistusta. Jos ruokinta on liian epäsäännöllistä eikä näläntunnetta seuraakaan rinta ja tyydytys, kuvitteellinen rinta tuhoutuu mielestä ja tilalle tulee aggressio. Mieleen syntyvästä hallusinatorisesta objektista Tähkä käyttää myös nimitystä introjekti. Introjekti muodostuu hallusinatorisesti suojaamaan tyydyttävää objektia epäonnistumisten hyökkäyksiltä. Myöhemmin se muuttuu ulkoisen objektin sisäiseksi representaatioksi, joka antaa mielelle mahdollisuuden projisoida aggressiiviset ja ahdistavat tekijät pahaan objektiin, mikä auttaa mieltä sulkemaan pahan objektin vaikutus pois (Tähkä 1996: 100). Äidin olemassaolo näkyy lapsella kulloisenkin tyydytystilanteen mukaan kokonaan hyvänä tai pahana objektina. Mielikuvat objektista ovat funktionaalisia ja sisäistyvät osa osalta. Lapsen suhde objektiin on funktionaalista, toimintoihin sidottua samastumista. Lapsi näkee tyydyttävät toiminnot ja pyrkii kehittymisen myötä ottamaan nuo taidot itselleen, jolloin oman itsen olemassaolon hallinta lisääntyy.

⁸⁰ V. Tähkä 1987: 44–48.

⁸¹ V. Tähkä 1996: 45, 55, 97. Eriytymisen alkaessa päärooliin tulee lasta hoitavan objektin käyttäytyminen ja johdonmukaisuus. Jotta lapsi voisi onnistuneesti eriytyä, täytyy tyydytyksen onnistua oikealla tavalla. Tähkä erotelee neljä eriytymiseen vaikuttavaa tekijää (Tähkä 1996: 56–58). (1) Tyydytyksen kokemusten määrällinen riittävyys takaa niiden vahvuuden lapsen mielessä. (2) Tyydytys on myös koettava ennakoitua. Jos tyydytykset ovat sattumanvaraisia ja epäsäännöllisiä, ei lapsen muistijälkien käyttäminen ole mahdollista, jolloin eriytyminen hankaloituu. Maailman representoituminen kärsii ja myöhempi

kokemusmaailma pyrkii jäämään epäluotettavaksi, ja siinä muodostuvat itsen ja objektin representaatiot jäävät puutteellisesti katektoituiksi.(3) Tyydytyksen laadullinen johdonmukaisuus syntyy, kun lapsi saa tyydytyksen aina samalta henkilöltä. Näin hän voi yhdistää tyydytyksen tunteen häntä hoitavaan henkilöön. (4) Kaikkein keskeisin edellytys sille, että lapsen varhaisista tyydytyksen kokemuksista tulee käyttökelpoista raaka-ainetta itsen ja objektin ensimmäisille mielikuville, on niiden adekvaatti *synkronisoituminen* äidin ja lapsen suhteessa. Tämä synkronisaatio riippuu keskeisesti äidin valmiudesta vapaasti kokea ja käyttää hyväkseen lapsen vielä sanattoman kommunikaation hänessä herättämiä täydentäviä vasteita. Tähkän mukaan yksi tai useampi edellä mainituista neljästä adekvaatin tyydytysprosessin edellytyksestä näyttää jääneen riittävästi toteutumatta niiden lasten varhaisessa elämässä, jotka jäävät taipuvaisiksi menettämään myöhemmin elämässään regressiivisesti itsen ja objektin välisen kokemuksellisen eriytymisen. Esimerkiksi skitsofreenisissa psykooseissa perustava kehityksellinen häiriö näyttää muodostuvan, kun varhaisia tyydytysten muistijälkiä kertyy määrällisesti ja laadullisesti liian vähän. Nämä muistijäljet toimivat sekä mielen ensimmäisinä säätelevinä rakenteina että raaka-aineena itsen ja objektin representaatioiden eriytymiselle (Tähkä, 1996: 59). "Näyttää todennäköiseltä, että näiden varhaisten tyydytyksen kokemusten määrällinen ja laadullinen puutteellisuus ja epäadekvaattisuus ovat päävastuussa mielen ensimmäisten rakenteiden riittämättömästä muodostumisesta. Tällainen varhaisimpien, vielä yksinomaan tyydytystä korvaavien rakenteiden riittämättömyys näyttää olevan keskeinen determinoiva tekijä skitsofreeniselle psykoosille ominaisessa kokemusmaailman eriytyneisyyden tuhoavassa regressiossa (Tähkä 1984)" (Tähkä, 1996: 55).

⁸² Pikkuhiljaa hoitavalle objektille muodostuu hyviä ja pahoja ominaisuuksia. Tämä on lapsen itselle uhkaavaa, koska hän ei kykene omaksumaan sitä tosiseikkaa, että sama objekti voi olla sekä hyvä että paha. Lapsi suojautuu omaksumalla kaiken tyydytystä tuottavan toiminnan omaksi ansiokseen. Jos frustraatio kasvaa liian suureksi, esimerkiksi hoivaavan objektin menetyksen kautta, se uhkaa kokonaan hyvää itseä jolla ei ole vielä kovinkaan paljon erilaisia puolustuskeinoja. Tämä voi johtaa kokonaan hyvän itsen tuhoutumiseen, jolloin jäljelle jää depressiivinen itsekokemus. Tähkän mukaan traumaattiset objektimenetykset varhaislapsuudessa muodostavat mentaalisen altistumisen psykoottisten depressioitten kehittymiselle aikuisilla potilailla (Tähkä 1996: 106). Itse- ja objektikonstanssin muodostumisen aikana syntyneet häiriöt eroavat eriytymisen aikaan muodostuneista häiriöistä tyypillisesti depressiivisen ja skitsofreenisen potilaan kohdilla. "Perustavan representationaalisen eriytymisen stabiilimpi saavuttaminen ja pidemmälle edennyt varhainen rakentuminen näyttävät tekevän depressiivisen potilaan vastustuskykyisemmäksi regressiolle eriytymättömyyteen kuin on laita skitsofreniapotilailla. Depressiivisen potilaan itse ei enää voi turvautua 'psykologiseen itsemurhaan', vaan on sen sijaan taipuvainen tuhoamaan itsensä konkreettisesti, kun itsen kokemuksellinen ylläpitäminen ei ole enää mahdollista" (Tähkä 1996: 107). Psykologinen itsemurha tarkoittaa oman itsekokemuksen tuhoutumista, jossa eriytyminen omaksi itseksi erillään muusta maailmasta lakkaa olemasta, kun depressiivisellä potilaalla itsemurha kohdistuisi nimenomaan kehon toimintojen lakkauttamiseen. Heikki ja Aino Vartiainen (1997) ovat arvioineet psykoosipotilaan itsemurha-alttiutta ja vaarallisuutta. Psykoosipotilaalla on kohonnut itsemurhariski, reaktiivisessa psykoosissa 15-kertainen, skitsofreniassa 9-kertainen keskimääräiseen itsemurhakuolleisuuteen nähden. Harhaluulot, aggressiivinen käytös tai sisäänpäin suuntautunut väkivalta ovat reaktioita omaa avuttomuutta, itsekunnioituksen menetystä ja pettymystä kohtaan.

⁸³ Itse- ja objektikonstanssin synnyttyä ihminen kykenee näkemään yksilöityneen itsen ja yksilönä koetun objektin omina toimijoina maailmassa. Perinteisen psykoanalyttisen koulukunnan ja Freudin teorian mukaan psykoanalyysin kohteena voi olla vain itse- ja objektikonstanssin saavuttanut henkilö. Tähkä on omassa teoriassaan laajentanut hoidon mahdollisuuden myös rajatila- ja psykoottistasoisille asiakkaille, joskin hoidon luonne on oleellisesti erilainen. Oidipaalisessa vaiheessa lapselle muodostuu vanhempien ja lapsen välisiin suhteisiin jännitteitä. Jos näiden jännitteiden käsittely ja purkaminen jostain syystä epäonnistuu, voi tuloksena olla neuroottistasoisia psyykkisiä häiriöitä: "Neuroottisista häiriöistä kärsivät ihmiset ovat tyypillisesti säilyttäneet torjutut, sekä halutut että vihatut oidipaaliset introjektinsa samoin kuin niiden kanssa konfliktissa olevan jyrkän ja ylen määrin rajoittavan oidipaalisien superegointrojektinsa" (Tähkä 1996: 172). Neuroottinen potilas toistaa torjuttuja oidipaalisia suhteita yksilöityneen itsen ja yksilönä koetun objektin välillä yhä uudelleen (Tähkä 1996: 114). Usein vastassa olevassa objektissa nähdään oidipaalisien konfliktin osana olleen objektin ominaisuuksia (projisointi).